

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЦІННОСТІ ПРАВА ТА ЦІННОСТЕЙ У ПРАВІ

Теліженко Л. В.

д. філос. н., доцент кафедри КПТІДП ННІ права

Сумського державного університету

Інтеграція України в європейський правовий простір потребує вироблення нових підходів як до осмислення цінності права, так і до осмислення людини як найвищої цінності в праві. Традиційне для філософії розуміння цінності права в його лише практично-інструментальному призначенні, як засобу розв'язання суперечностей у різних сферах суспільства, при одночасному почерговому ставленні до людини або як до суб'єкта, або як до об'єкта права за відсутності її постійного сприйняття як цілісності, як нерозривної онтико-онтологічної єдності, призвели до тотальних кризових явищ у всіх сферах нашого суспільства. Їх найглибшими проявами стала криза самої людини, розпад ціннісної системи, поширення морального та правового нігілізму, втрата довіри до всієї правової системи України тощо. Це актуалізує необхідність «антропологічного повороту» у праві, коли, з одного боку, людина, її природа і сутність стають первинною реальністю права, у контексті якої тільки і можливий вихід до розв'язання вже всіх інших правових питань, в т. ч. держави і її норм. А з іншого боку, сама цінність права починає осмислюватися як людинотворча, як така, що сприяє самоздійсненню і самотворенню людини через *розвиток всіх її сутнісних сторін з одночасним збереженням гармонії між ними як людської цілісності взагалі.*

Необхідність саме такого розуміння права і людини в ньому ґрунтуються на вже не нових філософсько-наукових засадах, які з другої половини ХХ століття почали формуватися в межах третього, методологічно більш високого типу наукової раціональності (після класичного і некласичного). Його основу, пов'язану з фундаментальними відкриттями у фізиці ХХ століття, складає перегляд суб'єкт-об'єктних відношень, які вперше в науці і філософії не розриваються і не протипоставляються, а розглядаються в єдності як ізначальна і нероздільна цілісність. Щодо людини та всіх сфер її буття, в які вона включена всіма своїми сторонами як їх діяльний компонент, що дозволяє самі ці системи називати «людинорозмірними», це означає єдність людини і всіх її умов (соціальних, культурних, правових, економічних і т.д.) як її власної цілісності. Хочу уточнити, що в практиці життя це треба розуміти буквально: безвідносно урахування самої сутності людини, яка тільки й виражається у її цілісності як єдності зовнішнього і внутрішнього, людини і її умов, жодне питання в суспільстві чи світі в принципі не може бути вирішеним, бо його [цього питання] основа знаходиться в людині,

в її людиносвітській цілісності, онтологічна складова якої єдина з Буттям як субстанційною основою всього сущого.

Яскравим практичним прикладом цілісного підходу до розв'язання правових проблем з урахуванням онтико-онтологічної сутності людини може бути встановлення адекватної відповідності між злочином і покаранням. Цілком логічним, як до цього часу, вважався принцип встановлення покарання за те чи інше суспільно-небезпечне діяння відповідно до тяжкості злочину, який передбачав, що за більш тяжкий вчинений злочин має слідувати більш суворе покарання. Та які б покарання не передбачалися Кримінальним кодексом України, злочини все рівно скоюються. І проблема тут зовсім не в тому, що деякі норми права недосконалі та начебто незрозумілі для більшості громадян. Проблема в тому, що санкцією конкретної правової норми Кримінального кодексу України за вчинення того чи іншого суспільно-небезпечного діяння передбачається лише виключно зовнішнє покарання шляхом обмежень фізичного чи матеріального характеру. У порушника це породжує спокусу також суто «зовнішньо» обійти закон. При цьому увесь спектр наслідків вчинення кримінального правопорушення людиною зазвичай не усвідомлюється.

На підтвердження цього слід згадати Радіона Раскольнікова, головного персонажа відомого роману «Злочин і кара» Ф.М. Достоевського, який зізнався: «Я себе вбив,.. а не стару». Очевидно, що вчинивши кримінальне правопорушення, а виходячи з роману вбивство, людина втрачає не лише зовнішній зв'язок з сім'єю, колективом, суспільством, а втрачає і внутрішній зв'язок з ними як власну гармонію та цілісність. Відповідно, вчиняючи будь-яке суспільно-небезпечне діяння, людина шкодить не тільки порядку суспільства і держави, а і власному онтико-онтологічному порядку, руйнуючи та вбиваючи саму себе. Але ж ми говоримо про те, що самою сутністю цінності права і найвищою цінністю в праві є саме людина, яка і має захищатися національним законодавством. А це означає, що право має ставити за мету не лише захист життя і здоров'я людини, її честі і гідності, недоторканості і безпеки від інших людей, а її взагалі як такої, навіть від самої себе.

З цього, по-перше, слідує, що спосіб профілактики правопорушень має полягати в тому, щоб іти на їх упередження шляхом розширення правосвідомості громадян, які мають розуміти, що за будь-яких умов і обставин будь-яке заподіяне зло по відношенню до інших людей безумовно стає злом по відношенню і до самої себе як з ними онтологічно єдиної. Тобто у свідомості людини будь-які моральні чи матеріальні аргументи, причому найнеймовірніші, на користь скоєння злочину завжди мають перекриватися розумінням того, що «мені це робити не вигідно».

По-друге, при створенні нових кримінальних правових норм законодавцю потрібно виходити не з того, яким суспільним відносинам буде заподіяно шкоду, як це сьогодні практикується (Особлива частина Кримінального кодексу України складається з розділів, залежно від родового об'єкта посягання), а з розуміння того, що особа, яка вчиняє суспільно-небезпечне діяння, втрачає як внутрішню, так і зовнішню гармонію, зв'язок себе зі світом. Можна сказати «випадає» з нього, втрачаючи необхідні умови для свого подальшого існування та розвитку. Тобто тут апріорним має бути більш глибинне завдання, розуміння того, що таке складне порушення в людині, а тому і її «втрата», зумовлює порушення в субстанційній основі всього суспільства, в яку включена і з якою взаємодіє абсолютно кожна людина як онтико-онтологічна цілісність. А це означає, що порушення в одній людині через спільну онтологічну основу здатне позначатися і на всіх інших членах суспільства, на їх порядку як гармонії і щасті. Іншими словами, первинною і найвищою цінністю для суспільства і права має бути саме людина в повноті свого виявлення, а не те чи інше як одна з умов її буття.

По-третє, при призначенні покарання за вчинення суспільно-небезпечного діяння суд має у кожному випадку вбачати його достатність, насамперед, для відновлення втраченої особою гармонії та єдності в собі й себе зі світом. Це є особливо важливим, оскільки як свідчить практика, є дуже багато випадків, коли особа вчинила кримінальне правопорушення, відбула призначене їй судом покарання, а потім знову вчиняє суспільно-небезпечне діяння. Тобто беззаперечно має місце високий рівень учинення повторних правопорушень особами, які нещодавно звільнилися з місць позбавлення волі. У нормах Кримінального кодексу України повторність є уже кваліфікуючою ознакою, і за її наявності суд призначає уже більш суворе покарання.

Який же тут вихід? На відміну від традиційного підходу до покарання, сутність якого полягала в обмеженні особи фізично чи матеріально за вчинення кримінального правопорушення, іншою має стати сама філософія покарання. Пріоритетним має бути прагнення не покарати людину, а допомогти їй відновити втрачену гармонію самого себе. А для цього необхідно змінити умови буття людини, яка вчинила злочин, через зміну яких можливою стає зміна всієї її сутності як онтико-онтологічної цілісності, як суб'єкта і об'єкта діяльності одночасно.

Перші практичні кроки до втілення цієї філософії права сьогодні вже мають місце в Україні як впровадження інституту пробації, зокрема Центру ювенальної пробації у Києві. Щоправда воно відбулося не з власної ініціативи України на базі вже добре розпрацьованої постнекласичної методології як здобутку вітчизняної науки і філософії (з початку 90-х років XX ст. цьому була присвячена плідна науково-дослідна робота одного

із центрів НАНУ – ЦГО НАНУ), а як результат спонуки до цього європейських партнерів, зокрема Великобританії, Норвегії та Канади. Головна ідея проекту, яка проходить під гаслом: «Кожна людина може повернутися до нормального життя» [1], цілком відповідає постнекласичному розумінню зміни особистості людини через зміну умов її життя. Про сутність пробації з принципово новим підходом до виправного заходу, який має повернути колишнього злочинця до стану повноцінної, цілісної людини з адекватним ставленням до життя, Рендел Барроуз, експерт з питань пробації проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» сказав так: «Якби в'язниці мали реабілітаційний режим, надавали добру освіту, професійну підготовку й можливості роботи, були здатні тримати під контролем незаконний обіг наркотиків, а також забезпечувати умови, за яких основні моделі поведінки копіювалися б з працівників з просоціальним ставленням до ув'язнених, а не з неформальних лідерів зі значними кримінальними зв'язками, тоді ефект тюремного «зараження» можна було б зменшити. Таких умови досягти важко, але вони є більш досяжними за умови зменшення тюремного «населення» завдяки більш широкому застосуванню покарань, що відбуваються в суспільстві» [2].

Отже, сучасне онтико-онтологічне розуміння сутності людини, яке формується в межах постнекласики, розширює цінність права, розкриває його «людиновимірність» та формує нову філософію права, звернену до самих основ буття людини як первинної реальності права. Врешті-решт на новій методологічній основі стає зрозумілим співвідношення між злочином і покаранням, між правом і свободою, між сутністю людини і сутністю права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павло Петренко відкрив Центр ювенальної пробації у Києві // Урядовий портал [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249748635>.
2. «Успішно реабілітований злочинець більше не вчинятиме злочинів», – Р. Барроуз. Інтерв'ю Катерини Беляєвої // Юридична газета [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/interview/uspishno-reabilitovaniy-zlochinec--bilshe-ne-vchinyatime-zlochyniv--r-barrouz.html>.

Теліженко, Л.В. Антропологічний вимір цінності права та цінностей у праві [Текст] / Л.В. Теліженко // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-19 травня 2018 р. / редкол.: А. М. Куліш, О. М. Рєзнік, Ю. В. Гаруст та ін. - Суми: СумДУ, 2018. - Ч.1. - С. 7-11.